

ERDÉLYI MUZEUM

XXII. kötet.

1905.

9–10. füzet.

Életképi elemek Csokonai költészetében.¹

Csokonait rövid életében is, nyilvános megszólamlása óta, a népszerűség fénye sugározta be. Az irodalom vezető emberei nem értették ugyan meg. Csíszolgotó, finnyás ízlésök megütökölt között néha kissé nyers eredetiségén. Egy-egy valódi vagy képzelte folttól nem látták világosan költészetének igaz szépségeit. De az emlékezetéhez tapadt gáncsok rég lehámlottak róla. Irodalomtörténet és olvasóközönség egyforma elismeréssel, szeretettel fordul feléje. Hogy halálának századik évfordulója elközelgett, új erővel elevenedik föl emlékezte. Szülővárosa, Debreczen, mindenha kegyelettel övezte körül halhatatlan fia nagy alakját. Porladó tetemeinek pihenő helyét vasemlékkel jelölte meg. Emlékének művészi szobrot állított. Szülőháza, lakóháza falába emléktáblát illesztett. Egy munkás könyvnyomtató intézete a költő nevét viseli. Csokonai-Kör néven szépirodalmi társulatot alapítottak. Gondosan gyűjtenek minden reá vonatkozó ereklyét, emléket, adatot. A gyűjtés munkájával, az adatok földolgozásával előkészítik a költő összes műveinek teljes kritikai kiadását s kimerítő életrajzának méltó megírhatását. A századik évforduló alkalmával országos ünnepet rendeztek, a melyen összes irodalmi társaságaink küldöttei, a mieink is, megjelentek.

De Csokonai nemcsak Debreczené, az egész nemzeté. Mindenütt kegyelettel, szeretettel gondolunk reá.

Ő valóban korszakos, kimagasló alakja irodalomtörténetünknek. Midőn a nemzet öntudatra ébredve, az irodalomban keresték nyelvünk, nemzetiségünk föntartásának, megerősítésének hatalmas eszközeit, idegen minták után tapogatóztak. Ő magyar talajra állott, a magyar Genius sugallatára indulva tört új, széles, egyedül célravezető utat.

¹ Az Erdélyi Irodalmi Társaság 1905 jun. 4-iki felolvasó ülésén.

Vele született valódi, hatalmas költői tehetségén kívül nagy szerencséjére volt helyzete. Törzsökös magyar szülőktől, törzsökös magyar városban született, nevelkedett, élt. Mint maga mondja Festetics György grófhhoz írott egyik levelében (1801, május 16.): Hazai városomon kívül csak öt esztendeig laktam teljes életemben. De akkor is tiszta magyar vidéken, tiszta magyar nép közt, ha csak ki nem vesszük rövid pozsonyi tartózkodását s apró pesti kirándulásait, a holott azonban szintén magyar oázisokon forgolódott. Így a töről metszett, zamatos magyar nyelvet szívta magába a levegővel. Magyar szokásokat, magyar életet látott öntudatra ébredése első pillanatától fogva. Magyar volt az eszejárása. Magyarúl kelle éreznie, gondolkoznia. S lelkének ezt a természettől, a sorstól nyert mivoltát tanulmány, gondolkodás révén öntudatosan fejlesztette.

Tanult idegen nyelveket. Tudott a görögön, latinon kívül németül, olaszul, francziául. Ismerte az arab, persa, zsidó nyelvet s belékezdett az angolba. Ezek nála nem fitogtatásra való cziczomák voltak, hanem hatalmas eszközök, a melyeknek segítségével a tudás és nemes élvezetek gazdag kincsesházaiba jutott, maga is gazdagon térve vissza. S az idegen nyelvek nem rontották, nem rongyosították meg a gondolkodó költő magyar nyelv-érzékét, hanem öntudatosabbá, tisztábban látóvá tették. Éppen mint a hogy kedves hangszerei közt ott volt a zongora, fuvola, de ott volt a furulya is.

Jól tudta, hogy a költő nyelvkincsének legdúsabb bányája a népnyelv és a régi nyelv. Gyűjtötte is mind a két forrásból a szókat, eredeti szólásmódokat. Márton Józsefnek, az ismert szótárírónak írja 1801 márcz. 19.-én: Már én a ritkább régi, kevésbé gyakorlott, nyomtatásban ismeretlen, tartományos és mesterséges szavakból 2000 és egynehányat öszveszedtem. Egész írói munkássága láttatja, hogyan szívja föl költészete a népnyelv és régi nyelv éltető szellemét.

Megérezte a magyar dal sajátos zenéjét, jellemét. Próbálta rendszerbe foglalni elvonásait. (A magyar versesinálásról közönségesen.) Éppen ezért ismeri a népdalok beesét s Koháry Ferencz grófhhoz 1797 nov. 8.-án írt levele végén felsorolván kézírásban készen levő műveit, egyik tétel így szól: Régibb és újabb magyar

népbéli dalok (Volkslieder), melyeket más csinos nemzeteknek példájára imitt-amott írásból és hallomásból öszveszedvén, az elveszéstől megmenteni kívánt Cs. V. M. Van már ilyen minden nóta valami 300. Kár, hogy ez a népdal-gyűjtemény elveszett vagy lappang valahol. De a költő műveiben lépten-nyomon érezzük a népköltészet jótékony befolyását.

Épp így érezzük azt az öntudatos törekvést, hogy magyar életet, magyar alakokat vigyen a magyar költészetbe.

Dorothy előszavában érdekesen festi, hogy minden művészetnek s így a költészetnek is, czélja az illuzió-keltés. Már azért is nemzeti dolgokat kell írnia, különösen ha nemzeti ferdeségeket kíván ostorozni, hogy javítson rajtok. Éppen ez elhittetés szempontjából törekszik aztán arra a nagy pontosságra, mikor pld. híven leírja, hogy a farsangi multság Somogyban, Kaposvárott a hercegi kastélyban esik; hogy a megszemélyesített Farsang hogy indul ki Budáról, Fehérvár és Veszprém vidékéről Zalának tart; Tihanynál átkél a jegen, kiszáll a szántódi réven s beér az áldott Somogyba; Löllén stáeziót csinál, aztán Lengyeltótiba igyekszik; onnan vígán hajtat Nagyabajomba; kipihenvén magát, másnap későn reggel megindul Kaposba. Azután is annyira törekszik az élethűsége, hogy az előszóban védekeznie kell, hogy nem élő alakokat, nem igaz történeteket írt le.

S ez az élethűsége való törekvés, az életképi elemeknek a költészetbe való bevitele már fiatal korában is elevenen élt lelkében. 18 éves volt, mikor a sokáig Homerosnak tulajdonított híres antik görög furesa eposzt, a *Békaegérharcz*-ot, Blumauer modorában átdolgozta. Mégis országos hatása volt. Erdélyben Kontz József lefordította oláhra s mohón olvasta a magyar is. A fordítás dicsőségét ráfogták erre, arra, Gyújtó Sándorra, sőt Debreczeni Mártonra is. Ebben már életkép-író hajlama, készsége világosan kitűnik. Mikor Vizignátus, a békakirály ügyetlensége miatt a tóba fullad Pszikharpa, az egerek királya, éppen a parton járkált *oberster* Pörcznyeli úr. Gyorsan megviszi a szerencsétlenség hírét az *aulába*.

Kik beszéden ott valának,
Méggel eltelnének

S mindjárt a *nádorispánnak*

Ily jelentést tevének :

Hírdesse ki a *diétát*,

S mindenféle gyors stafétát

Küldjön a státusokhoz.

Összegyűlvén a rendek, egész magyarosan :

Öt hétig tanácskoznak

A vallás dolga felett.

De a sok mende-mondának

Egy szálnyi haszna se lett.

Troxartax beszédet mond, harezra buzdít. A beszédre gúny-nyal mondja a költő :

Így buzdítja a sessiót

És nagy hanggal pengeti,

Hogy ő ígér négy milliót,

A *köznép* megfizeti.

Puskákkal, ágyukkal, mozsarakkal fölfegyverkezve a *Nyirbe* küldenek, hogy a sereg számára posztót s egyebeket rekviráljanak. Gróf Nagyákai, a békák nagykövete az egereknél, megviszi hazájába a hadüzenetet. A békák erre :

Felháborodva zúgának,

Mint a József halálának

Hírére a magyarok.

A zúgolódo rendeknek Vizignátus a hazai viszonyokra czélozva felel :

Barátim! hát már az oka

Annak Vizignát vala,

Hogy az ő királykájok a

Tónak vizébe hala?

Nem tudván úszni, valóba!

Ő a *constitutióba*,

Nem esoda, hogy elmerült.

Aztán ők is fegyverkeznek, a part mellett kordont vonnak, erősítik a grániczot, kettőztetik a mozsarat s a haubiczot.

Egyik békagyűlés leírásában arra czéloz a költő, hogy nálunk az idegen latin nyelvet használják évszázak óta s mikor az országgyűlés a magyar nyelvet akarja természetes

jogaiba helyezni, ellene vannak olyanok is, a kik különben alig tudnak latinúl. Azt mondja:

Végre egy a többieknél	Hanem anyai nyelvünket
Okosabbik fölállá.	Vegyük bé a hazában,
Eddig — úgymond — mindeneknél	E segíti nemzetünket
A halnyelv vigéála,	Kipallérozásában.
Kárára egész hazánknek,	Erre sokan ráállának,
S nemzeti politikánknek	Látván hasznát tanácsának
Nagy hátráltatására.	Ezen okos embernek.

Sokan a tudatlanok is
Ellenére szóltanak,
Bár a halnyelven magok is
Imígy-amígy tudtanak,
De csakugyan rámenének,
Hogy már végbúcsut vennének
Az idegen halnyelvtől.

A német tiszteket gúnyolja a békaármádiában. Az egyik obestert is Króteinek hívják. Mikor Üregjáró leszúrja, csufondárosan mondja a költő:

Króte nemes lelkü vala,
Szégyenletébe meghala,
Hogy rajta ily stikk esett.

Marsal Kriőről pedig így szól az ének:

Ez a Kriő egy oktalan,
De nagyszájú úr vala,
A hazának egy hasztalan
Hasnál mást nem hízlala.
Nálunk is vagynak olyanok,
Kik nagyszájúk s tudatlanok,
Csak hasokat hízlalják.

Ám Üregjáróra ezt mondja:

Ez nem bálban nevelkedett,
Mint sok elnémetesedett
Magyar nemes úrfiak.

Majd de Szűk Bürből elől megfutamodva, Nyalnádtói utána rugtat, és:

Ott a tóban általvervén,
Megölé dárdájával.

Most már a parton hevervén,
 Elnyúlt kövér hasával,
 Melyet sok jobbágyok zsírja
 Hízalt, mint Klimius írja
 Sok magyar földesúrról.

Mézwájó egérhős Khalakferszt ellen nyomul.

Ez Khalakferszt, egy nagyszájú
 Német marsalt levága,
 Bátor nagy familiájú
 Princz vala őnagysága.
 Sok magyar közemberekből,
 Mint az ily gyáva princzekből,
 Jobb katona lenne ám.

A marsal véletlen halála a pór német egereknek rémülé-
 sére vála. Ott cserkészik a tót Blatovszki. Deszkarági rá se
 néz, csak fölrugja s tovább megy.

Turjit obesterben a vásárolt tisztségeket ostorozza:

Az obester púpos vala,
 Rekedt torkú és siket,
 Hét lyukra folyt az oldala,
 Szű ette mindeniket,
 A nevét maga kezivel
 Le nem tudta írni, mivel
 Kondás volt az apja is.

Mégis obesterré leve,
 Mert száz aranyat lopott,
 Ezen vitézséget veve
 Egy ilyen ütött-kopott.
 Megvan az is hazánkba' már,
 Hogy pénzért egy gyáva számár
 Azzá leve, a mi nem.

Kifigurázza a megbízhatatlan hadi jelentéseket. A csata
 után:

Az egerek nótájokban
 Róla akkép írának,
 Hogy a békák táborokban
 Nyolcezeren valának,
 Kiknek a harezban lett végek,
 Pedig az ő veszteségek
 Másfélszázra sem megyen.

A békáknak újságai
 Ellenben úgy írának,
 Hogy az egerek holtjai
 Tízezeren valának.
 Ők pedig, bár meggyőzettek,
 Mégis többet nem vesztettek
 Mindössze is ezernél.

Még az is magyaros színezettel van elmondva, hogy az
 egér miket szokott megdézsmálni:

Tudom én, hol kell kutatni,
 A kenyért a fiókban,
 Hol kell jól fölporcogtatni
 A mákos kalácsokban;

Hol tartják a sódarokat,
 És a töltött galambokat,
 S a jó kúnsági sajtot.

Hát a fái poszpasztokat?
 A fánkot és csőregét,
 A herezegi szakácsokat
 Dicsérő sok csemegét,

Melyet borssal, foghagymával
 Pánizálnak parádával
 Az úriás vendégek.

Efélével él az egér. Megvetően mondja királyok a béka-
 edelről:

Nem kell nekem gyékény, káka,
 Melyet terem *Bajom, Zsáka*.

Vizignátus dicsekszik a békaipdustriával. Mindenből hasz-
 not húznak.

Már mi is a világéből,
 Mint görög a magyaréből,
 Farkasbundát vehetünk.

Szerepel a banderium. A haldokló egér a Rákóczi nótáját
 dalolja. Vizignátust az egerek azzal fenyegetik, hogy, ha elfog-
 ják, Siklósba zárják. (Mint egykor Zsigmondot a magyarok.)
 Forgalomban a krajezár járja. Kalpag a fején, kokárda a dísz.
 Jupiter azzal biztatgatja leányát, Minervát, hogy szálljon le az
 egerek segítségére:

Mert a te templomodba' is
 A magyar nemeseknél,
 Alig lehet kapni ma is
 Egyebet egereknél.
 Még a szent Muzsáknak rakott
 Egy-két templomba' se lakott
 S lakik egyéb egérnél.

S pofonútvén így a költő egyik kezével, a másikkal cziro-
 gat. Csillag alatt jegyzetben azt mondja, hogy a tudatlan és
 rosszakaratú külföldiek beszélnek így a magyarról: „A mit itt
 Jupiter szájából hallánk, meg ne ütközz rajta, jámbor magyar
 olvasó! Azt mondhatja ő az ő egében, a mit akar. Az ő szemei
 már igen elgyengülvén, újságot is alig olvas, nemhogy egyebet.
 Az ilyeneket kétségkívül a nagyobb essemblékba' hallja kül-
 földön; ott is elég Jupiterok s Mercuriusok vannak, a kik hazánk-
 ról és nemzetünkről gondolkoznak. De engedjük meg ezeknek
 is azt a kis járatlanságot a világ egy ilyen kis eldugott Kána-
 hánjában, nincs annak egyéb oka, hanem hogy mi minden
 efélének, a mi honjünkban történik, mindjárt dobot üttetni nem

szeretünk; még távolabb vagyunk pedig attól, hogy azzal, a mit magunkról és másokról tudunk, úgy kereskedni és kedveskedni szeretnénk, mint a tokaji és több más borainkkal“.

De Minervának sok panasza van az egerekre, többek közt az is, hogy összerágták a sleppjét. A költő csillag alatt magyarázza, hogy mi az a slepp: úszó ruha, pávaköntös, pávafarkú úszó köntös.

Előfordúl benne a kovás puska. Börrágódi alföldi bán s a magyarországi hadi seregek főkapitánya. Az egérhöst az istenek is scythának nevezik s Jupiter főhaditanácsában az istenek így tiltakoznak: Najn, nix!

Csokonai drámái is fiatalkori dolgozatok. Gyenge drámák. Nem ismerte a színpadot. De azért érzik belőlök a tehetség s a magyar színészet és drámairodalom szakavatott búvárlója nem ok nélkül mondja: Nyelvtudása, igazi hivatottsága a komikumban arra utalják, hogy vezérlő férfiak legyenek a magyar vígjáték-irodalomnak.¹ Bayer azt is kimutatja, hogy Csokonai kereste az összeköttetést a színpaddal. Kárára van drámairodalmunknak, hogy nem találhatta meg. Három vígjátékába a magyar életképi alakok és vonatkozások egész sorozatát viszi be. *Tempefői*-ben, a melyet húsz éves korában írt, ott van gróf *Fegyverneki*. Különbözik jó magyar, mint a költő mondja: magyaros ember. De az újabb szellemi mozgalmakat nem érti, nincs semmi érzelme hozzá. Egy szép makrapipát többre becsül a versnél, könyvnel. Nem okos embernek való a könyvekkel veszteni idejét. A kornak ez nem rossz, de a haladás eszméi iránt közönyös embere.

Már báró *Serteperti* az elfajúlt, léha, tudatlan, külföldieskedő mágnás, mintegy a Szélházyak mintaképe. Teljes ezíme, a mint Éva mondja: Báró Serteperti Lajos de Kotnyeles, Szemétvára örökös ura, az egész Ütöttkopott uradalomnak birtokosa, Eszeveszett vármegyének bolondispánja, a nemes Iksüttökrendnek arany-sarkantyusa, a királyi tábla aktualis és mindenkori hallgatója stb. A színpadon így jelenik meg: Hosszú tetejű kalapban, térdig érő bő anglus kaput-rokban, bársony nagy gallérban, szarvasbőr-bugyogóban, letűrt szárú nagy bőresizmában,

¹ Bayer József: A magyar drámairodalom története. I. 127. 1.

felfrizirozva, egy nationalspiel a kezében. Egy német könyvből tanult otromba komplementtel lép be, csaknem a földet üti az orrával. A magyar irodalmat megveti. Olvasni sem tud magyarul. Nevetséges karrikatura, a mint Rozália kis magyar könyvtárának könyvezímcin megkísérti végigbaktatni. Beszédébe német szavakat vegyít. Azt mondja Rozália, hogy nagyon későn érkezett szegény feje az észosztásban; vagy ha helyes eszerekre talált is az észmagazinban, azt más német méltóságoknak engedte által, ex politia.

Testvérlélek vele *Tökölápi Menyhért*, a másik gavallér, nagy barátja a német dámának, kártyának és bornak. Fölkél 9 órakor, 10-ig frizérozzák, 10-kor a táblára megy, ha kell, s ott van egyig-kettőig; ha nem kell pedig, vizitákat tesz; kettőkor ebédel ötig; akkor sétálni, karasszirozni megy; majd éjfélü egy-két óráig kártyázik. A magyar könyvekre rá se hederít, de meghökken, mikor tapasztalja, hogy Szentjóni Szabó László németre fordított *Mátyás király*-a Bécsben is tetszik.

Koppóházi pénzes nemes ember, de könyvekre nem pocsékolja a pénzét. Nemesebb dolgokra kell: kutyára, kávéházra, vajtára, labétra. Két kutyát 24 aranyon tart egy olasz. Egész lázban van, hogy elszalasztja a vásárt. De a szegény poétát meg nem segíti. Azt mondja Tempefői, hogy sok ilyen Koppóháziakat találunk a két hazában, a hol a kávéházakban csoporttal csiripol a gavallérság, a bibliothékák pedig és a lese-kabinétek néma csendességgel veszteglenek. Az urak udvaraiban divisióként koslatnak a jobbágyok zsírjával hízott kopók. A tanultak éhen fáradoznak a nemzet dicsősége mellett, a hazájok-vesztett kopókupeczek bársonybugyogóban járnak.

Az országgyűléseken is az a kevés félreismert, lelkes hazafi küzd a nemzet jogaiért, mikor a könyveket kerülő agáristák, vajtisták, módisták vagy egy kukkot se tudnak böffenteni, vagy ha mágnási jussokat akarván mutatni, szeretnek beleszólni az ország dolgába, a nevetségre adnak okot a tanult okosoknak s azonban csak harczolnak a deák nyelv mellett, pedig hírét sem hallották Horatiusnak. A *Corpus Juris*-t is, a ki tudja, csak a szavát tudja; nem érti.

Ezeknek a léhűtőknek vígasztalan ellentéte az, a ki azt

hiszi, hogy derék magyarnak lenni nem egyéb, hanem kihányt ruhákban öltözködni, sok szép kopókat tartani, nyalka paripákon ugrálni, periodicce káromkodni, enni, innya, mások munkálódását nézni, a tudományokat gyűlölni, a tanúltakat az éhenhalásra segélleni.

Érdekes alakja a darabnak *Betrieiger*, a Magyarországba jövő külföldi vállalkozó, a ki itt meglépesedik. Lipcsei könyvnyomtató volt. De Németországban annyi a typographus, mint a kurta kutya, hozzánk jött szerencsét próbálni. Magyar könyveket nyomtat, de senki sem veszi. Alig talált 5—6 grótot, 20—30 nemest, a kik vették volna a könyveket. A köznép pedig azt se kérdi, mit árul. Egész tőkét elvesztette. Feltalálta magát. Németre fordítottatott egy francia munkát az újmódi francia komplementekről s köszöntésekről, az újmódi anglus csizmákról, kaputrokokról, az újmódi olasz kalapokról, az újmódi frizirozásról, czipellőkről, karesúbbító vállakról, az arcz festésére tartozó színekről, azoknak legszebb elegyítésekről, egy ehez tartozó pixist hogy adnak, egy pár canariai kutya hány arany stb. A végén van egy tractament, hogy kelljen egy gavallérnak magát a dámák assembléjekben kedveltetni s viszontag. Húsz-ezer példányban kelt el. Elkapkodták. Aztán kiad egy más német munkát a kopókról. Ennek is nagy keleti van. Talpra áll a német. Magyar kiadványait aztán mázsaszámra adja el a kereskedőknek.

A *gvárdián* is tipikus alak. Latinos beszédű. Elődje a Kisfaludy Károly Parföldijének, csakhogy igazában se magyarúl, se latinúl nem tud. Pénzsegítség helyett a szegény poétának kenetesen türelmet ajánl. A pénz czéczóra kell: kivilágításra, tüzijátékra, nem versekre.

Tempefői ideális alakja mellett *Csikorgó*-ban megrajzolja az élősi fűzfapoétát. S az urak azt kedvelik, ha közben-közben el is nyeri pénzüket a kártyán. Keserűen mondja Tempefői: Ha egyáltaljában semminemű versezőt nem szeretnének a magyar nemesek, tűrhető volna a közmegvetés és menthető. De mikor az olyanokat, mint Csikorgó, becsülik s fávoroakra méltóztatják az olyanokat, mint Csikorgó! — bis videor mori — alaacsony geniusokat a bámulásig mutatják.

Pompásan megrajzolt epizodalak a két *hajdú*.

Szuszmir-ban lép magyar színpadra az első cigány, a mely inntól állandó alakká kezd válni. Fegyverneki kályhafütője. Az útasítás szerint: szurtos-füstös kezű és ábrázatú, borzas, szalmás hajjal, pernyés, hamvas öltözetben, egy régi szűr a nyakában, az is sok helyen subadarabbal, zöld, veres és másféle posztóval megfoldozva, a félujja elégett; egy sárga sapka fejében, bojhos kutyabőrrel prémezve, rongyos ingben, gatyában, szuszogó boeskorban, egy piszkafa a kezében. Ez a Szuszmir itt csak annyiban szerepel, hogy Évának mesét mond. De ez a mese oly jellemzetesen van elmondva, hogy Csokonai vele kitűnő mesegyűjtőnek bizonyúl. Csak sajnálnunk lehet, hogy nem gyűjtötte s hagyta ránk népmeséinket tervszerűen. Milyen becses gyűjtemény volna! Ó kétségkívül sok mesét tudott. Költeményeiben is nem egyszer találkozunk mesei, mondai czérlásokkal, elemekkel. Így ebben a darabban is a II. felvonás IV. jelenetben előfordúl az a gyakori mesebeli mozzanat, hogy versenyeznek: ki tud nagyobbat hazudni? Más helyütt a magyar ördög-ről, Doromóról (nálunk Drumó, Duromó!), meg lüdvérezekről beszél.

Dorottya előszavában magyarázván élethűségre való törekvését, azt mondja, hogy tudna ő szép csodálatos históriákat is mesélni, például: Egy kies rézerdő túl az operenczián, egy kerek erdő, melyben ezüst madarak szólanak: ez már aztán valami. De abban aztán egy aranyvár, mely kakassarkantyun forog, már meg-meg valamibb. Hanem a tündér-királykisasszony, a kinek minden pillantatjára orientalis gyöngyök peregnek, hahó, ez már nem lári-fári! Hát még a szép királyfi, a gyémántbuzgánnyal, a tátos lóval? s több ilyen álmétkodásra méltó jelenések szinte az akastyáni hegyig, mely 50 mértföldről, az egy erős griffmadáron kívül, mindent magához szippant?

Magában a furesa eposzban szó van a Szentgellért bors-termő szirtjéről s a zablás sárkányon lovagoló garabonezás deákról. A költő csillag alatt odaveti: A garabonezás deák felől az a mese van népünknel, hogy sárkányon jár és a forgószelet ő támasztja, kivált ha a hol rongyos kögenyegjében kéreget, tejet és kását nem adnak neki.

Mikor Dorottyát Bordács csúfságból tánczra kéri, azt mondja a költő:

Így támad a tátos banyák paszítjába'
Varázsló pemetjén a vasorrú-bába.

Jelentősebb egy másik cigány alakja. *Gerson du Malheureux*-ben (1795) fordul elő *Baga Antal* kályhafűtő. Ez már cigányosan beszél, valamint több cigány szót is használ. *Czigány* címmel különben egy kisebb költeménye is van, melyben tréfás mondát dolgoz föl a cigány teremtéséről.

Ebben a darabban érdekes alak még *Porházi György*. Ezzel kezdődik az oskolamesterek, kántorok sűrű vígjátéki szereplése. Ez a Porházi diákizáló, rigmusos, vidám mulattató, a ki szereti a boroeskát is. *Kardos Bálint* „nyugvó hadnagy“ (a mint a költő mondja), szintén typos, a katonáskodás után nyugalomba vonuló nemes urak typusa. Kisfaludy Károlynál már sűrűn fordul elő. Különösen jellemzetes pedig *Szeh Ábrahám*, a magyar vígjátékok első zsidója. Zsidó jargonban beszél, mint aztán annyi sok utódja. Ez a zsidó itt furfangos, kapzsi, önös, szívesen megcsalja felebarátait.

Az özvegy Karnyóné s két szeleburdiak (1799) című vígjátékban életképi alak *Lázár*, a boltos-legény, újságkivánó, politizáló, rettenetes földrajzi ismeretekkel. Ebben a tekintetben némileg emlékeztet Bessenyei Pontyijára. A hülyécske *Samu* mellett valószínűleg *Kuruzs* is élő alakról van mintázva, a ki egy személyben doktor, borbély, chiromantista, zsidvásáros, poéta és kosárfonó. Éppen így életbeli alak a két szeleburdi falusi gavalér, falusi divathős: *Tiptopp* és *Lipiltotty*.

Kisebb költeményei között a *Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz*, a *Parasztdal*, *Szegény Zsuzsi a táborozáskor* mindmegannyi életkép is egyszersmind. S elszórva, részletül, sok apró rajz. Így például a mezei munkás nyári szorgoskodása. (*A nyár.*) Szüreti kép. (*Az ősz.*) Késő őszi mulatozás. (*November.*) Lőrincz-napi vásárkor a széphistóriák árulása. (*Gerson du Malheureux.*) Lutrizszámokkal való álmódás. (*Karnyóné.*) *Dorottyá*-ban czélzás van a tőkevonásra s a költő csillag alatt megjegyzi: Szokásban nagyon sok helyeken, hogy mikor a farsang elmúlik, a meg nem házasodott ifjakkal és férjhez nem ment leányokkal vala-

mely darab fát vagy tőkét nevetségnek okáért megemeltetnek, vagy egy helyről más helyre vitetnek. Mánhelyütt eposzi hasonlatúl használja a hortobágyi pásztoroknak azt a csinyét, hogy a pipába süveg- vagy kalapmocskot tesznek, melynek füstjét ha a gulya messziről megérzi, szerte-széjjel szaladoz.

Dorottya különben tele van képpel. Ilyen a szánkázás, a mint a farsangi mulató nemes társaság bevonúl Kaposvárra. Ebben egyszersemind a ruházatnak színes leírásával is találkozunk. Majd az ebéd előtti beszélgetést írja le:

Egyik azt vitatja, hogy Bonapart meghótt,
 Másik, miket csinált, mikor insurgens volt.
 Egyik arról beszél, melyik jobb paripa,
 Más, hogy az övénél nincs szebb tajtékpipa.
 Némelyik dicsekszik futós agarával,
 Vagy ennyi lépésre járó puskájával.
 A dámák előtt is foly sok materia:
 Az a szép gavallér kinek az úrfia?
 Az a jeles köntös ugyan hol készülé?
 Az a fülönfüggő mennyibe kerülé?
 Mért van ennek s ennek most oly ritkasága?
 A kávé, a czukor mért oly méregdrága?

Ott van az ebéd leírása, melyen a toponári zsidók muzsikálnak, a minthogy akkor a zsidó zenekarok gyakoribbak voltak, kivált Dunántúl, így Toponáron. A cigányszámba menő zsidó muzsikuskok közül később Petőfi halhatatlanított egyet, t. i. Rózsavölgyi Márkot.

Érdekes a táncz leírása. Sorra veszi a divatos tánczokat, a minétet, langauszt, az angol kontratánczot, a polkát, stájert, galoppátát, straszburgert, hanákot, valezert, mazurkát, szabácsot, kozákot, egyiket-másikat erős gúnynyal írva le. De végre Bordács fölfortyan, hogy mind idegen tánczot járnak. Erre ráhúzzák a palatinus nótáját. A költő jegyzetben egész kis értekezést ír a magyar tánczról, a szövegben pedig lelkesen szól:

Csak a magyar táncz az, mely soha sem jára
 A jó egészségnek semmi ártalmára,
 Mivel mérsékeltlen mozgatván bennünket,
 Frissíti elménket, testünket, vérünket.
 Csak a magyar táncz az, mely díszesbbé teszi
 Az embert és soha hívságra nem veszi,

Mert ha csak vitézi módra nem öltözött,
 S ha nincs sarkantyuja, esűf a többi között.
 Csak a magyar táncz az, mely bír oly érdemmel,
 Hogy logjobban egyez a szűz szeméremmel,
 Mikor sok külföldi tánczban a módosság
 S a legúrjobb fogás, legnagyobb pajkosság.
 Nemes magyar tánczom, ki ősi nyelvünkkel
 S ruhánkkal jöttél ki dicső nemzetünkkel,
 Ki európai finnyás lakhelyeden
 Máig sem szenvedtél mocskot szépségeden,
 Ázsiai színben fénylik nemességed,
 S még a módi nem tett alacsonynyá téged :
 Im a külső népek bámúlják díszedet,
 S tulajdon nemzeted nem becsül tégedet !

Egy pár nagy vonással lerajzolja, hogy Eris praktikájára, hogy fordul fel az udvar :

Az udvari kopók s agarak morogtak
 Benn az istállóban a lovak hortyogtak,
 Üstökbe ment Jancsi csatlós a kocsissal,
 Pörölt a kis Náni az öreg Marissal,
 Mihelyt a konyhába a fejét bedugta,
 Főbe verte egymást fazékkal a kukta.
 Fridrich szakács perbe szállván a dajkával,
 Leöntötte nyakát egy zsajtár csávával.

Kitűnő alak az öreg Gergő lakáj, a hogy elbeszéli a konyhai felfordulást. Ritka eleven színes kép. Terjedelme s kissé nyersebb hangja miatt nem olvashatom fel, de megérdemli, hogy elővegyük otthon.

A bolondos hadi muzsika is, melynek hangjainál a dámák tábora harcza indul, életképi részletekkel tarkított :

Lizette, a szépen hárfázó Lizette,
 A lyányok farsangi marsát elkezdette.
 Mellette a nótán tíz hárfa hangozott,
 Húsz *tambura* s *doromb* akkompányirozott.
 Mások vagy letörvén a butellák alját,
 Azzal trombitálták a Lizette dalját,
 Vagy holmi nagy smukkos katulyát tartának,
 S két frizér-fésűvel azon dobolának.

Még a társas játékok is elő-előkerülnek. Így *Tempetői*-ben *Szégyenszék*-et játszanak, a mely azt hiszem, ma is ismeretes.

Gyermekkoromban én is láttam, csakhogyl nálunk *Királyosdi*-nak hitták. *Dorottya*-ban pedig az *Á*, *kit szeretsz*-t játszlák, a mit nálunk így hitták: *Kit szeretsz Á-ba?*

Szóval: Csokonai költői világában azért érezzük magunkat ma is olyan otthoniasan, mert magyar levegő fuvalma érinti lelkünket. Magyar szív szerelmének melege árad ki belőle, magyar észjárás tarka szivárványa gyönyörködttet. Apróra szedték már, hogy mit tanúlt az idegen költőktől.¹ Mi elevenen érezzük: mit tanúltunk mi tőle.

S mikor szeretete átöleli az egész hazát, az egész magyar nemzetet, mégis szülőtte-földéhez, ennek népéhez tapad egész lelkével. Hosszú bujdosása után hazafelé indulván, örömmel énekli Karczagon:

Hála, hála az egeknek!
Végre már megnyughatom,
Hogy a tiszai téreknek
Levegőjét szíhatom.

Minden föld ugyan hazája
A jó embernek: való!
De mégis szülőtte-tája
Mindennél előbb való.

S rövid, szinte kínrímes technikával mondja:

A boldogság kelletén is
Ültem, mint egy ketreczen,
Hogy nem szemlélhettem én is
Kedves füstöd Debreczen!

Világos, hogy szülőföldünk szerelmében izmosodik hazaszeretetünk. Szülőföldünk, közetlen környezetünk éltet, adja meg munkásságunk színét, illatát, zamatját. Mi sem azért vagyunk Erdélyi Irodalmi Társaság, hogy elszigeteljük magunkat az *egyetemes* haladástól, hanem mert Erdély a szülőanyánk. Ennek értjük a szíve dobogását. Ennek a levegője, verőfénye, melege fakasztja, fejlesztli lelkünk virágait. Az ő fejére fonjunk belőlök koszorút!

¹ Imreh Sándor és V. Szöcs Géza az olasz, Kont Ignác a francia, Petz Gedeon a német, Székely György különösen Bürger, Oláh Gábor a latin, Ponori Thewrewk Emil a görög költők Csokonaira való hatását igyekeztek kimutatni Magam Pope *Fürtrablás*-át hasonlítottam össze *Dorottya*-val.